

**Натисніть тут, щоб
купити книгу на сайті
або замовляйте за телефоном:
(0352) 51-97-97, (067) 350-18-70,
(066) 727-17-62**

Серія «Ім'я на обкладинці»

Випуск VII

СЕРГІЙ СИНЮК

Улас Гамчук:
ЕСКІЗИ ДО ТВОРЧОГО
ПОРТРЕТА

Серію «Ім'я на обкладинці» засновано 2016 року.

Найточнішу автобіографію
письменник залишає у власних творах.
На сторінках романів
Уласа Самчука — динамічний
і загадковий життєпис одного
з найцікавіших майстрів української
прози ХХ століття.

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу видавця*

Навчальна книга — Богдан,
просп. С. Бандери, 34а, м. Тернопіль, 46002,
тел./факс (0352)52-06-07; 52-05-48
office@bohdan-books.com www.bohdan-books.com
Збут: (0352) 43-00-46, (067) 3504817
Книга поштою: тел.: (0352) 51-11-41, (067) 3501870,
mail@bohdan-books.com
тел.: (044) 296-89-56; (095) 808-32-79, nk-bogdan@ukr.net

Я дописую цю книжку якраз перед тридцятими роковинами смерті Уласа Самчука.

Тридцять років чоловіка нема на білому світі, а його недруги все не дадуть йому спокою.

Талановита людина часто виявляється чужою у гроні здібних. Стосовно Уласа Самчука це точно сформулював дослідник його творчості Андрій Жив'юк: «парадокс, який являє собою життєва і творча доля Уласа Самчука: він завжди був у центрі подій літературного, громадського, політичного життя, завжди був «при ділі», проте рівно завжди почувався, а то й був пойменований, іншим, чужим де б то чи з ким то не було. У сім'ї — «босяком — ледащо», у Польщі — «дітчю гайдамацькою», у Львові — волиняком, серед католиків — православним, взагалі серед віруючих — «пантеїстом», з мельниківцями — не членом організації, з бандерівцями — мельниківцем, в цілому політичному

середовищі — «міновіховцем», у МУРі — «генералом», у Канаді — «жебраком», з вихідцями із підрадянської України — націоналістом-емігрантом, з колегами по літературному цехові — тим, хто визначає вартість письменника обсягом і кількістю написаних ним книжок. Не кажучи вже про органічну Самчукову ненависть до радянської влади, яка платила йому тією ж монетою».

Самчука і досі не люблять «радянські люде», яких іще чимало залишилося на різних суспільних щаблях. Від обивателів, що так і не витрясли з підсвідомості рештки радянського агітпропу, отієї халтури роботи Мельничука і Харчука, на зразок: «Тепер Улас Самчук у Канаді. Він служить американським імперіалістам. Служить з такою ж відданістю, як служив Гітлерові, німецькому фашизмові», до «Червонястих політиків», які далекого вже 2004 року так і не проголосували за законопроект про загальнодержавне від-

значення столітнього ювілею письменника. В цьому нема нічого дивного — люди лівих та лівацьких симпатій за визначенням не можуть любити автора таких рядків: «Хто вірить у большевизм — є свідомий злочинець проти себе самого, своєї родини, свого народу. Хто толерує большевизм, є дурень. Хто надіється, що большевизм зміниться, — ідіот. Большевизм є зараза. Де він ступає, там смерть».

Проте цікаво, що й літературознавиці постмодерного керунку, позірно зорієнтовані на декомунізацію та євроінтеграцію, раз по раз висловлюють інтенсивне здивування побутуванням творів Самчука в шкільній програмі, оскільки «Уласа Самчука читати у двадцять першому столітті якось дуже архаїчно. Література «мурівської» доби, наскільки мені розповідають, представлена в шкільній програмі Самчуком і Багряним. Багрянний він хоча б гостросюжетний, там сюжет можна. Але Улас Самчук письменник нудний,

старосвітський, писав він погано (ну це моя приватна оцінка) і лише тому, що він писав ну... ідеологічно правильні речі, це не підстава мучити дітей нудними творами. Казав колись один... ну, учитель мій можна сказати..., що Уласа Самчука можна читати лише при гасовій лампі. Щось в цьому є. Ну а ми ж тепер не при гасовій лампі. Навіть коли світла немає — ми не при гасовій читаємо».

Зізнаюся, мене така оцінка Самчукової творчості трохи заскочила. Спробував пояснити собі таке упереджене і несправедливе ставлення літературознавиці тим, що вона просто недостатньо знайома зі спадщиною Уласа Олексійовича. Ну не трапилося в переданому наприкінці вісімдесятих років з Канади пуделку діаспорних публікацій (яке за визнанням лекторки і дало їй змогу називати себе українським філологом) романів «Чого не гоїть огонь» та «На твердій землі» — бо інакше не закидала б вона Самчуку браку гостросюжетності.

Не було в тій скриньці, мабуть, і щоденникової прози Уласа Олексійовича — динамічної та електризованої настільки, що будь-які «гасові лампи» навіть на думку не спадають. Ну може ж таке бути, що людина знайома тільки з романом «Марія» та першою частиною трилогії «Волинь». І не за повними текстами, а за витримками з хрестоматії. А може, й не самотужки прочитаними, а посестрою-критикицею переказаними...

Проте невдовзі з'ясувалося, що авторка вищенаведеного спічу працює в академічній установі, яка спеціалізується таки на історії української літератури. Відтак згадані вище твори мусила читати. А коли читала — чому ж не оцінила? Через емоційну й мистецьку глухоту? Чи, може, і тут спрацювала спадкоємність? Цього разу спадкоємність із діаспорними філологами й теоретиками літератури. Вони незрівнянно більше від Самчука тямили в історії й теорії літератури. Незрівнян-

но краще знали, як треба писати шедеври. Неодноразово пробували це робити. От тільки Самчуку шедеври вдавалися. А теоретикам — не дуже. Зате вдалася можливість звести рахунки посмертно.

І тому Юрій Шерех-Шевельов, який «в очі» писав живому Самчуку: «Повірте, що успіхові Вашого «Оста» я радий більше, ніж своєму власному. Я знаю, що Ви можете сказати і тим самим зробити для всіх нас, для нашої бідної України, більше ніж будь-хто. І ні від кого я так багато не навчився за останні роки, як від Вас» посмертно позаочі відвів душеньку: «Він був людиною великої порядности й відданости, але — кажучи об'єктивно, — трохи смішним у своїх генеральських амбіціях. І він ніколи не позбувся своєї провінційности. Треба було Юрко-Стефаникової наївности, щоб думати, що він міг бути кандидатом на Нобелівську премію». Взагалі, аби тільки Шевельов згадав про Самчука — так одразу згадує й про гене-

ральські амбіції. Чому так? Дозволю собі припущення. Одного разу він так захопився оповіддю про «генеральські амбіції» Самчука, що проговорився про справжню причину власних ескапад: «Коли 1945 року в знекровленій і вкрай виснаженій Німеччині постала спроба об'єднати позарадянських письменників і критиків у літературну організацію вибраних МУР, мистецький український рух, я мав усі підстави стати його головою. Ідея МУРу, правда, не належала мені. Вона постала з наміру Леоніда Полтави й Леоніда Лимана створити видимість літературної організації, щоб опанувати друкарню, яку вони вивезли з Пляуену, коли те місто мало перейти з американських рук у російські. Але вся концепція МУРу постала в мене, усю головну організаційну працю провів я. Та я не взявся бути головою. На цю роль намовлено, після великих старань, Уласа Самчука, якого в вузьких колах друзів ми називали чеховським «сва-

дебным генералом», звідки далі пішло, що поза очі ми звали його не Улас Олексійович, а Генерал Олексійович. Раціоналізацією цього відступу формально на другий плян було міркування, що я був тоді «совет», як казали в Галичині про тих, хто наїхав із «старої» радянської України, а старі емігранти й галичани мали б більше довір'я до МУРу, коли на чолі його стоятиме не-«совет». У цьому була частка правди, але правда й те, що це недовір'я можна було б подолати, а зрештою люди й так знали, хто що робить і чією дитиною був МУР. Другою, отже, часткою правди було те, що в мені панував комплекс другої парти». Отак от. Волинський репаний вискочка відібрав у культурного професора із самого Харкова належну йому можливість очолити українську літературу в діаспорі і повести правильним курсом. «Мав усі підстави стати його головою» — і не став. Ще й на Нобелівську премію ніхто так і не висунув! То як за

таке не поквитатися, хоча б і під маскою співчуття: «Самчук кінчав свої дні занедбаний, упосліджений, забутий. Він сподівався мало — вижити на заробіток пером. Якщо судити людей за їхнім заробітком, письменником він в останні роки життя не був. І навіть пенсіонером — ні, було це на межі жебрацтва. Чи зберігається його могила, не знаю». Прикметно, що про жебрацькі злидні Самчука пише Шевельов, знаючи, що на кошти, заповідані Самчуком вийшов друком дванадцятий номер альманаху «Слово»!

Не погребував «мідяками з очей небіжчика» й Ігор Качуровський, опублікувавши у тому ж номері «Слова» родинний мемуар «Очі Атоса». Зате згодом «віддякувався» по повній програмі. В його книзі «Променисті силуетки» згадки про Самчука нечисленні й побіжні, але кожна просочена їддю: «На заході, де середовище також відіграло деяку роль, головним чинником, що проводив на вершину

слави, була самовпевненість (так Улас Самчук був переконаний, що він батько української літератури)...)».

«Можу назвати такі речі, як «Волинь» Уласа Самчука та менш відому, проте куди цікавіше написану трилогію Фотія Мелешка «Три покоління». Але Самчук і Мелешко — носії традицій рустикальної прози, пов'язаної з українським селом, селянським побутом, психологією хлібороба».

«Коли б мистецька вартість мірялася (як це уявляв собі Улас Самчук) обсягом книжки...»

«Щодо кількості написаних творів Зосим Дончук, здається, перегнав навіть самого Уласа Самчука...»

Втім, знавець середньовічної літератури знайшов можливість спинитися на статті Самчука більш детально. В статтеєчці «І мій глек на капусту» — своєрідному відгукові на «Спроби дружніх портретів» Шевельова. Особливо кумедно вигляда-

ють спроби упіймати Самчука на... незнанні сільських реалій: «Друга епіграма з'явилася пізніше, коли Чичка, перечитавши першу частину «Волині», намагався долати другу; десь там Настя варить борщ «зі щавлю»... в косовицю:

*Зі щавлю в косовицю — самі патики,
Що брунатно то там піднесуться,
то тут.*

*Хоч які на Волині дебелі дядьки,
Од такого «борщу» всім їм буде капут»*

Ну що поробиш... Не знав знавець маркграфів і трубадурів, що перший укіс сіна — це кінець травня — початок червня, коли щавель на Волині ще цілком зелений. До того ж, зелений борщ як варився на початку двадцятого століття так і досі вариться не тільки зі свіжого щавлю, але передусім з консервованого — соленого чи маринованого. У нас такий «концентрат» називається «квасець». Ну а претензії до важкості стилю «Волині» виглядають зовсім потішно в устах автора «Генери-

ки і архітектоніки» і того таки мемуару «Очі Атоса». Проте Качуровський безапеляційний: «і в моїй уявній гієрархічній шаховці, що має десять полицок, Самчука я тримаю на другій полицці знизу». Відтак і його ученицям не залишається нічого іншого, як визнати Самчука нецікавим і шукати взірцевих українських прозаїків ХХ століття серед підрадянських авторів доби «Розстріляного Відродження».

Хоча взагалі — це трохи химерна ідея: виступати за декомунізацію, але при цьому нав'язувати суспільству в класики... комуністів, яких перестріляли більш спритні комуністи.

Одним словом, прочитавши інвективи, зацитовані вище, пересічний читач, який нині має небагато часу на книжку взагалі, а на українську художню — і поготів, п'ять разів подумає, чи варто йому читати Самчука.

А варто.

І то саме тепер.